

NÉMETH GABRIELLA^[1]

A rigácsi evangélikus tanító „másokért fáradó szerény élete”

ABSTRACT

This study presents the life of Kálmán Németh, a Lutheran school teacher in the village of Rigács who, like his father and brothers, graduated from the Sopron Lyceum. After working in Szepezd, he moved to Rigács in 1904. He later chaired the Ant Cooperative, led the Civil Riflemen's Association, and was a member of the school inspection committee of the local Lutheran diocese. His life offers insight into the difficulties and beauty of working as a Lutheran teacher after the turn of the century and during the world wars. The study explores the fate of teachers, including the horrors of war and joyful jubilee events, through several decades in the life of the Németh family, a family of teachers. Lutheran community life in the Transdanubia region in the first decades of the 20th century is also presented.

Keywords: Lutheran teachers ■ Rigács ■ Németh Kálmán
■ Németh Márton ■ Hungarian Lutheran schools

I. BEVEZETÉS

Már a 18. században jellemző volt, hogy a protestánsoknál az akadémiai végzett teológus előbb kötelezően tanítóskodott, csak azután volt lelkeszségre választható. A református és evangélikus tanítók (iskolamesterek)^[2] közt ezért gyakran található magas műveltségű fiatal emberek, akik – például a debreceni vagy később a soproni kollégiumban – pedagógiai ismereteket is kaptak. A népiskolai tanításban tervszerűségről vagy előírt tananyagról ekkor még nem beszélhetünk. A tanítón múlt az, hogy mit oktatott, ez kezdetben a hittanra és az írás-olvasásra,

[1] A szerző Németh Kálmán rigácsi tanító dédunokája, a Németh Evangélikus Tanítók Emlékezete Alapítvány (9661 Vasegerszeg, Kossuth Lajos utca 66.) alapítója.

[2] Németh, 2023, 91-92.

egyes mezővárosokban a számtanra szorítkozott.^[3] Az ág. hitv. evangélikusok oktatási tevékenységét a 19-20. században már szakmai egységességre, meghatározó módszertanra törekvés jellemezte. Igyekeztek gyermekeikre is áthagyományozni a hivatást, fiaikat tanítónak nevelték, leányaikat pedig evangélikus tanítóhoz adták férjhez.^[4] Segítő kézműves közreműködői és íródeákjai, egyben megbecsült értelmiségijeik voltak a településnek. Részt vettek a közösségi ügyek vitelében (képviselőtestületben, magtár vagy tűzoltóegyesület alapításában, kulturális rendezvényekben), de akár szőlőt metszettek, kérvényeket írtak, ha kellett, a falubeliek számára.^[5]

E tanulmány Németh Kálmán rigácsi evangélikus néptanító életét ismerteti, aki apjához és testvéreihez hasonlóan a soproni lyceumban végezte iskoláit. Működését Szepezden kezdte meg, 1904-ben került Rigácsra, később a Hangya szövetkezet ügyvezető elnöke, a Polgári Lövész Egyesület elnöke és az evangélikus egyházmegye iskolavizsgáló bizottságának is tagja volt.^[6] A rigácsi ág. hitv. ev. tanító életútján keresztül bepillantunk a tanítói lét nehézségeibe és szépségeibe a századelőn és a világháborúk idején. Egyéni tanítói sorsokat, megrázó háborús vagy éppen örömteli jubileumi életeseményeket tekintünk át a Németh tanító család tagjainak a katedrán eltöltött évtizedein keresztül, és azt, hogy milyen evangélikus közösségi élet folyt a Dunántúlon az 1900-as évek első évtizedeiben.

II. „LEGYETEK A FALU LÁMPÁSAI!” – AZ EVANGÉLIKUS ISKOLA- ÉS TANRENDSZER

A dunántúli Németh család evangélikus tanítói szolgálata az édesapa, Németh Márton iván-egerszegi (ma Vasegerszeg)^[7] tevékenységével indult, 1868-tól. Németh Kálmán negyedik gyermekként jött világra, apja révén felvidéki kézművesek és a vadosfai Némethek leszármazottja.^[8] Sümeghi Zsuzsanna már két fiú és egy leány édesanyja volt, mikor Kálmánt várta, majd később egy öcs-

[3] Valóság, 1976/4. sz., 55.

[4] Németh, 2023, 99. A címben szereplő tanító apja, Németh Márton (1847 – 1919) a Dunántúlon ismert ág. hitv. ev. tanító volt, mind a négy fiát tanítónak adta, leányát pedig ág. hitv. ev. tanítóhoz adta feleségül. A rigácsi tanító feleségének apja és nagyapja is ág. hitv. ev. tanító volt.

[5] Németh, 2023, 97.

[6] Bodri et al., 1933, 117.

[7] A település 1937-ben egyesült Keményegerszeggel, mai neve Vasegerszeg.

[8] Németh, 2023, 97. Édesapja: Németh Márton (1847 – 1919); nagyapja: Németh Mihály (1824 – 1900); dédapja: Németh György (1794 – 1875); ükapja: Németh Mihály (1761 – 1829); szépapja: Németh Márton (1739 – 1797).

csük is született.^[9] Az édesanya sajnos fiatalon elhunyt, így a Márton tanító rövid időre egyedül maradt öt kicsiny gyermekével, köztük a hatéves Kálmánnal. Két év múlva újránősült,^[10] és ugyanezen év őszén avatták fel a rigácsi evangélikus leánygyülekezet áldozatkészségéből emelt új iskolaházat is.^[11]

Kálmán második generációja az evangélikus Németh tanítóknak, édesapja a Dunántúlon igen ismert néptanító volt.^[12] Apja kívánságát teljesítve, az ifjú Kálmán kitűnő eredménnyel elvégezte a családban hagyománynak számító soproni evangélikus líceumot és tanítóképzőt.^[13] Nemcsak fivérei lettek tanítók, de nővére is tanítóhoz ment férjhez.^[14] Apjuk azt szerette volna, hogy ők legyenek „a falu lámpásai”.^[15] A tanítóképző intézet Pálffy körében, 1902. októberében, az aradi vértanúk emlékére megtartott díszülésen ünnepi beszédet mondott.^[16] A líceumi növendékek a Pálffy kör nevet viselő ifjúsági önképzőkörben irodalmi tevékenységet folytattak, bemutató (minta)tanításokat tartottak, azokat elbírálták, és „a tanítói hivatás körébe eső tételek fejtegetése”^[17] is megvalósult. A végzős Kálmán egy-egy emlékünnepeken saját írásának felolvasására is vállalkozott.^[18] Az évfolyam 1903-ban végzett és a tízéves jubileumra majd ismét egybegyűlnek a soproni Erzsébet-kertben.^[19]

Az 1800-as évek első felében az evangélikusoknál az iskolarendszer és tanulmányi rend egységét biztosító szabályzatok születtek, melyeknek célja volt, hogy az evangélikus iskolákban országosan egységes tanrendszer alakuljon ki.^[20] Különbséget tettek az oktatásban a falusi iskolákban tanított tantárgyak és a városi iskolákban bővített tartalommal megtárgyalt tananyag között, mert „a városi iskolába járó gyerekek közül nemcsak mesterségekre, hanem felsőbb tanulmányok folytatására is készülnek elő”.^[21] Hangsúlyos volt a tantermi fe-

[9] Németh Márton 1870-ben vette feleségül a nála hét évvel fiatalabb Sümegi Zsuzsannát, öt gyermekük született. Németh Gyula sz. 1871, Emma sz. 1875., Jenő sz. 1877, a címben jelölt Németh Kálmán sz. 1883., és Béla sz. 1885. Vö. Németh, 2023, 99. A szerző saját családfakutatást folytatott, a személyes adatok eredeti egyházi anyakönyvekből származnak.

[10] Az iván-egerszegi evangélikus egyházi anyakönyv hivatalos bejegyzése szerint Kis Imre lelkész adta egybe Németh Mártont, 44 éves, és Halvax Márton és Csonka Zsuzsanna leányát, Halvax Erzsébetet, 31 esztendő, 1891. július 25-én.

[11] Zalamegye, 1891/46. számban a megyei közigazgatási bizottság november 10-i ülésén, a tanfelügyelő havi jelentésében számol be erről. Vö. Rigácsi református templom, 2018.

[12] Németh, 2023, 92. Németh Márton 43 éven át volt az iván-egerszegi evangélikus gyülekezet néptanítója.

[13] Édesapja is e híres intézmény falait koptatta 1861-től. Ld. Németh, 2023, 93.

[14] Sümegi Sándor tárnokréti tanító.

[15] Vas Népe, 1968/206. sz. és A tükör, 1968/43. sz.

[16] Evangélikus Népiskola, 1902, 384-385.

[17] Magyar Tanítóképző, 1900.

[18] Evangélikus Népiskola, 1903/6. sz., 189. A II. Rákóczy Ferenc és kora című írását olvasta fel.

[19] Evangélikus Népiskola, 1913/12-14. sz., 326-327.

[20] Szabó, 1980, 127.

[21] Szabó, 1980, 129.

gyelem és a tanítóktól elvárt önképzés és továbbképzés is.^[22] A diákokat anyakönyvezték, a tanárok heti megbeszéléseket, szakmai értekezleteket tartottak, a tanmenetet rögzítették, megtervezték, filozófiai, bölcséleti, teológiai és jogi oktatás is folyt a líceumokban, és jellemzőek voltak az iskolaellenőrzések is. Az iskola-vizsgálat a 20. században már „szempontokat adó, segítő, tanácsadó, megértő s ezek által fontosságában elsőrangú pedagógiai tevékenység, mely a gyakorlott, jó tanítónak növeli a biztosságérzetét, a kezdőt pedig támogatja, segíti és előbb-reviszi”.^[23] A zalai ág. hitv. ev. egyházmegyében abban az évben folyó népiskolai vizsgálatok során, amikor ő Szepezdre került, megállapították, hogy a vizsgált iskolákban magas színvonalú munka folyt, és közel hétszáz tankötelest tartottak nyilván.^[24] Szakértelem dicsérte a fáradhatatlan tanítókat, akik mostoha anyagi javadalmazással díjazott feladataikat erős hivatástudattal folytatták. Kálmán egy évet tanított Balatonszepezden, majd az 1904. évi tanítóválasztáson Rigácsra hívták, az elhunyt Szalay Géza tanító helyébe.^[25] (Keveházi szerint viszont előtte Németh Gyula volt a tanító, 1873-tól 1904-ig,^[26] őt váltotta Kálmán, amíg hadifogságba nem esett, majd 1921-től visszatért.^[27]) Korábban egyszer már elkerült Szepezdről, ahonnan Galsára ment tovább, és végül hivatása több mint három évtizeden át Rigácshoz köti majd.

Az evangélikus tanítók hűséges munkát végeztek, ám nagy szegénységben, mivel az egyház nem tudott számukra kellő pénzügyi juttatást biztosítani. Bérük gyakran – fedezet híján – elmaradt az állami tanítókéttől.^[28] Már az 1910-es években felmerült, hogy a népiskolai tanítók beléphetnek-e abba a szervezetbe, mely a magasabb fokú iskolák tanárait egyesítette. Hiányt jelentett számukra, hogy nem volt egységesen és országosan megszervezett evangélikus tanítás.^[29] Szükségük lett volna arra, hogy az alsóbb fokú oktatók megtudja, hogy mire van szüksége a felsőbb szinten tanító kollégának, és a felsőbb iskolákban tanító pedagógus tudhassa, hogy mit végez az alsóbb fokon tanító kolléga.^[30] Olyan országos központot terveztek, ahol közreműködhetnek a tanítóság részéről az elemi iskolák tanterve, a tankönyvek, az egyházi ének vagy a tanítókra vonatkozó sza-

[22] Szabó, 1980, 130.

[23] Evangélikus Népiskola, 1937/11. sz., 361.

[24] Magyar Szó, 1904, 12. Az összes tankötelessék száma a vizsgált 13 iskolában ekkor 692 fő volt, de évről-évre apadt a létszám.

[25] Evangélikus Népiskola, 1905/1. sz., 30., valamint Kránitz, 1943, 579. Vö. 46. lj., idézi Keveházi, 2011, 810-811.

[26] Keveházi, 2011, 811.

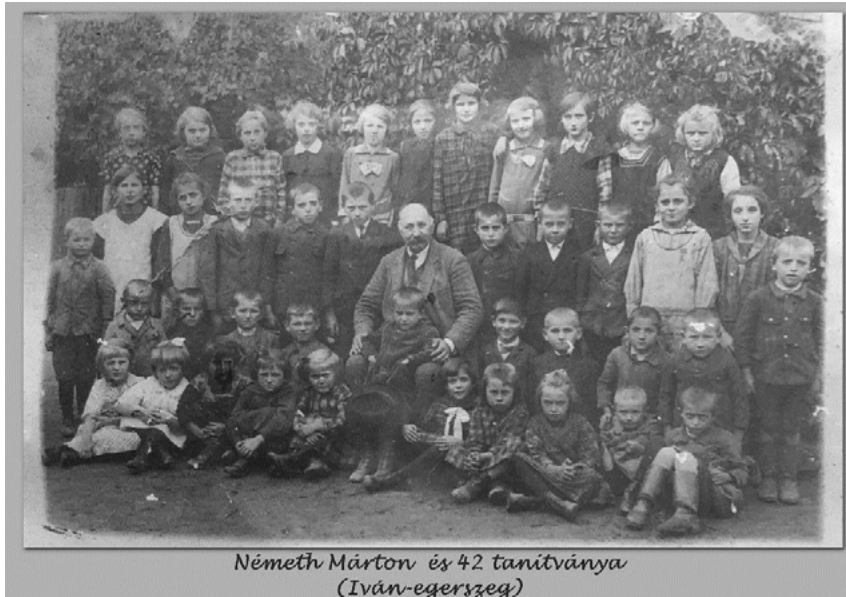
[27] 1919-ig többen is helyettesítették. Ld. Keveházi, 2011. Vö: Kerta-Veszprémgalsa, Kerta-Veszprémgalsai Társult Evangélikus Egyházközség, Kerta templom, A rigácsi leányegyház és templomának története. „Tanítók Rigácscon: többek közt Németh Gyula (1873–1904), Németh Kálmán (1904 – orosz hadifogságba esett), Szuttera Mária (1915–1916), Hanély Dóra (1917–1918), Sebestyén Sándor (1919–?)”.

[28] Grieszhaber, 1933, 238.

[29] Evangélikus Népiskola, 1911/4. sz., 124.

[30] Evangélikus Népiskola, 1910/5. sz., 134.

bályrendeletek megállapításánál.^[31] Később az evangélikus tanítók legaktívabb szervezete a Dunántúli Evangélikus Egyházkerületi Tanítóegyesület lett. 1923. június 29-én, amikor az evangélikus tanítóképzőintézeti volt növendékek diák-szövetségé alakultak, kétszáznál több tanító gyűlt össze Sopronban, ahol Krug Lajos vezetésével elhatározták, hogy hangot adnak képviselőiknek.^[32]

1. ábra: Németh Márton (sz. 1847) és tanítványai^[33]

III. GAZDAG FALU FELEKEZETI TANÍTÓJA – A RIGÁCSI ÉVEK

Rigács a Marcal folyó medencéje alkotta kistáj déli, a folyó eredéshez közeli részén fekvő település.^[34] Kezdetben egytelkes nemesek lakták,^[35] a török időkben elpusztult, majd az új falut nemesek építették fel az 1700-as években. Első lakói Ferenczy és Németh nevű családok, akiknek egyenesági leszármazottai ma

[31] Evangélikus Népiskola, 1911/4. sz., 125.

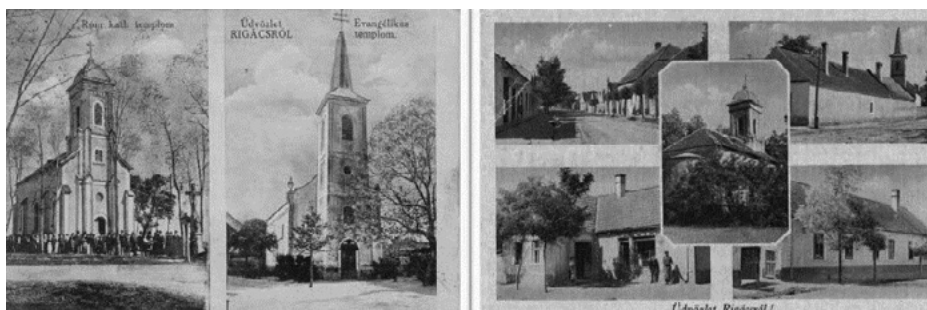
[32] Krug, 1933, 250. Krug Lajos vezéralakja volt az ország evangélikus tanítóságának, elnöke a dunántúli evangélikus egyházkerületi tanítóegyesületnek, valamint az evangélikus tanítók országos egyesületének. Vö. Dunántúli Tanítók Lapja, 1926/9. sz.

[33] A Németh Evangélikus Tanítók Emlékezete Alapítvány anyagából.

[34] Batizi et al., 2019.

[35] 1542: 1 adófizető telke volt, egytelkes nemesek lakták. 1600: 11 egytelkes nemes, 1613: Marpuszta község. Vö. Bakay et al., 1970, 192.

is ott élnek.^[36] A 18. század második felében települt be magyar ajkú katolikus és evangélikus lakossággal, ma alig kétszáz lakosú dunántúli kistelepülésről beszélünk. A kiváló földekkel rendelkező falu gazdálkodásból tartotta fenn magát, lakosai jellemzően középparasztok. A lakosok nemesi rangja miatt két templom is épült, és a római katolikus és az evangélikus felekezetnek külön iskolája van. Az 1892-es nagy tűzvész után két évvel – amely az evangélikus templom átellenében ütött ki, házakat, melléképületeket, háziállatokat, takarmányt pusztított el^[37] – Cseh László sümegi római katolikus földbirtokos 27 hold jó minőségű földet hagyott az egyházközségnek azzal a kikötéssel, hogy annak mindenkori kizárólagos haszonélvezője a rigácsi evangélikus felekezeti tanító legyen.^[38] A 19-20. század folyamán lakosai nem számítottak szegénynek.^[39] Még 1939-ben is több mint 500 lakos lakta,^[40] de később lakossága drasztikusan lecsökkent.”^[41]

2. ábra: Rigácsi római katolikus és evangélikus templom (bal).
(Forrás: www.rigacs.hu)

Kálmán közel négy évtizeden át volt Rigács néptanítója,^[42] amelyet csak a kényszerű hadba vonulás és hadifogság szakított meg hat esztendőre. A kis dunántúli falvak évszázados problémáját jól összefoglalja a néhány gondolat, melyet a kertai templomról és a rigácsi leányegyház és templomának történeté-

[36] Ld. <https://rigacs.hu/>.

[37] Zalamegye, 1892/45. sz., 45.

[38] Görög, 1926, 55.

[39] 1920-ban 548, 1933-ban 544 főnyi színmagyar lakosságából 57% százalék római katolikus, 43% ágostai hitvallású evangélikus. A korabeli irodalom kiemeli, hogy „Levente Egyesület, Polgári Lovasegylet, Tejszövetkezet és Hangya szövetkezeti fiók van a községben. A határban kilenc huszonöt holdon felüli birtokos van. Az önálló iparosok száma 9, kereskedő 1.” Vö. Bodri, 1933, 258.

[40] Rigács népességének változása a tanító idején csökkenést vagy stagnálást mutat. [1900-1910] +0.52 %/év; [1910-1920] -0.04 %/év; [1920-1930] -0.07 %/év; [1930-1941] -0.69 %/év; [1941-1949] +0.02 %/év. Vö <http://nepesseg.com/veszprem/rigacs>. Rigácsot 2023-ben már csak 218 fő lakja.

[41] A termelőszövetkezet megalapítása, majd az önkormányzatiság felszámolása miatt. Vö. Batizi et al., 2019.

[42] Evangélikus Népiskola, 1905/1. sz., 30.

ről írtak: „[...] mihelyt a türelmi rendelet megjelent, mindjárt egyházszervezési és templomépítési törekvésekkel találkozunk ezen a vidéken. Nagy akadályt képezett azonban a lelkeszhívás feltételül kikötött 100 család összehozása. A vallási és nemzeti küzdelmek a lakosság pusztulását eredményezték [...] Emellett az evangélikusok létszámát az áttérítések is jelentős mértékben apasztották. Száz evangélikus családot nem egy községben, de 5-6-ban sem lehetett összeírni.”^[43]

Húsz esztendő volt, amikor Balatonszepezden megismerte leendő kedvesét, és már Rigácson lakott, amikor 1905. szeptember 12-én feleségül vette a nála négy évvel idősebb Kovácsics Lenke ágostai hitvallású evangélikus zenetanárnőt.^[44] Mire Kálmán (és testvére, Jenő is) megnősültek, édesapjuk már az ötvennyolcadik évében járt. Kálmán esküvőjéről a Pápai Hírlapban is olvashattunk a házassági rovatban.^[45] Felesége Tompa Terézia és Kovácsics Gyula elemi iskolai tanító gyermeke, aki fiatalon Gyurátz Ferencz evangélikus püspöknél és feleségénél, Matus Karolinánál gyakorolta zongoraleckéit. Nagy hatással volt rá a püspök és családja, aki nagyon szeretett zongoraszó mellett dolgozni. (Németh Kálmán és Kovácsics Lenke fia, ifjabb Németh Kálmán később úgy emlékezett erre, hogy a püspöknek, aki előszeretettel „házasított”, konkrét szerepe lehetett abban, hogy Lenke szülei egymásra találtak^[46].) Lenke édesapjának gyászszertartásán Gyurátz püspök is beszédet mondott, és nagyapja is evangélikus tanító volt, akinek halálakor Tompa Zsigmondné szül. Szenté Eleonóra rövid gyászközleményt adott ki.^[47] A Kovácsics házaspár hét gyermeke közül egyedül Lenke maradt életben. Szutter Dánielnek Kovácsics Gyula nyug. pápai ev. tanító emlékezete című írása alapján részletesen megismerhető a család története.^[48] Kálmán apósa is a soproni tanítóképzőben végzett, majd Pápán segédtanító lett, később a tápió-szelei ág. ev. gyülekezet rendes tanítója, 1881-95-ig pápai ev. tanító.^[49] Kovácsics Gyula leányát a legjobb nevelésben részesítette és „művésznői kiképezetéséről igaz szeretettel gondoskodott”.^[50]

[43] A rigácsi templom története.

[44] Jobbra Kovácsics Lenke fotója, a szerző családi fényképtárából.

[45] Pápai Hírlap M. kir. anyakönyvi kivonat rovat, 1905-09-16/37.

[46] Ifj. Németh Kálmán (sz. 1910) hagyatékából fennmaradt, a fiához, a szerző édesapjához, dr. Németh Kálmánhoz (sz. 1940) írt személyes feljegyzés alapján.

[47] Protestáns egyházi és iskolai lapok, 1881/1. sz.

[48] Könyvet írt A keresztény anyaszentegyház rövid története (1882, Pápa) címmel, az evangélikus népiskolák használatára. Vö. Evangélikus Népiskola, 1899/12. sz., 346-350.

[49] Szinnyei, 1899. Kende-Kozocsa és Evangélikus Népiskola, 1899/12. 349-350. hivatkozva: <https://varosikonyvtar.papa.hu/node/12188>.

[50] Evangélikus Népiskola, 1899/12. sz., 348.

Házasságot kötöttek:

Szeptember 8. Stern Fülöp izr. butorcsoomagoló és Lusztig Julianna, izr.

Szept. 10. Friedmann Simon izr. mészáros és Kohn Etelka, izr. — Pultz Géza r. kath. cipész és Kuczora Erzsébet, r. kath.

Szept. 11. Orbán Gyula r. hath. utcaseprő és özv. Jánosné Dolgos Katalin r. kath. — Hoffmann Lázár izr. kereskedő és Berger Rezsina izr.

Szept. 12. Németh Kálmán ág. hitv. ev. elemi isk. tanító és Kovácsics Lenke ág. hitv. ev.

3. ábra: Pápai Hirlap M. kir. anyakönyvi kivonat rovata
(1905-09-16/37)

Lenke fiatalon megszerette a művészetet és a társasági életet. Pápa ifjúsága 1896-ban az új püspök tiszteletére táncestet rendezett a Griff szálloda nagytermében, majd a következő év januárjában is főiskolai ifjúsági hangversenyt és bált rendeztek, ezeken örömmel vett részt édesanyjával a tizenhét esztendőes leány.^[51] Az 1895-ben alakult Pápai Evangélikus Nőegylet jegyzője is volt,^[52] és húsz esztendősen lett a Pápai Nőnevelő Intézetben zongoratanárnő. 1901 őszén a „Tanítók háza” javára rendezett hangversenyen szavalt is.^[53] 1902 óta a pápai református leánynevelő intézet bejáró (külsős) zenetanítónője volt.^[54] 1903-ban zongorára, cimbalomra, valamint hegedűre oktatták a növendékeket a tizenhét fős tantestületben.^[55] Felléptek a pápai városi színházban is, színelőadásokkal és táncesttel. Az országos gyorsíró verseny esti táncestjén szintén ott találjuk a Griffben, „hol kedélyes vacsora után, jó cigány zene mellett közel éjfélig együtt maradtak”.^[56] Az évvégi, a pápai ev. ref. hittanhallgatók önképzőköre által rendezett hangversenyyel egybekötött táncmulatság műsorán a szünni nem akaró tapsok után „Bobrovniczky Mariska „Szép Ilonka” melodráját rendkívüli finom pointirozással szavalta, melyet Kovácsics Lenke ügyes zongorajátékával kísért”.^[57] A pápai evangélikus leányegylet pénztárnoki feladatait is ellátta 1903-ban, melynek célja nemcsak a gyámintézeti adakozás, de valláserkölcsei felolvasások, szavaltatok s az egyesületi énekkar szervezése volt.^[58]

[51] Pápai Közlöny, 1896/38. sz., 3. és Pápai Lapok 1897/5, 4. vagy Pápai Ujság, 1899/7. sz., 5. és Pápai Lapok, 1901/5. sz., 3. Lásd még: A szabadság ünnepe, 1903, 3-4.

[52] Payr, 1931, 178.

[53] Szutter Dániel tanító röviden ismertette a „Tanítók háza” létesítését és célját, majd Kovácsics Lenke szavaltá Endrődi Sándor „A tanítók háza felé” című költeményét. Vö. Hírek, 1901, 5. és Veszprémi Ellenőr, 1901, 4.

[54] Tungli, 1997, 87.

[55] Református nőnevelő, intézet, Pápa, 1903. III. Tan- és nevelőtestület. Tárgybeosztás 15.

[56] Pápai Közlöny, 1903/16. sz., 1-2.

[57] Hírek, Pápai Közlöny, 1903-11-22/47. szám, 4-5.

[58] A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyény egyház névtára, 1903, 340.

Édesapja sajnos már nem érthette meg leánya esküvőjét, majd ezután kilenc hónappal első gyermekük, Németh Piroska, majd öccse, Kálmánka születését,^[59] de apósa, a 63 éves Márton nagypapa még élt, amikor a legkisebb jövevény megérkezett.

A Németh tanító házaspár adakozó szemléletű életet élt, és részt vállaltak a közösség ügyeinek vitelében. Amikor Rigácson a galsai anyagyülekezet lelkészlakot épített és gyűjtést szerveztek, pénzt, díszes selyem oltárterítőt, szószékterítőt, kehelytakarót adományoztak.^[60] Az 1901-ben bejegyzett Telepések általános kölcsönző egylete öttagú igazgatóságában Németh Kálmán is szerepet vállalt. Évtizedekkel később Kapi Gyula^[61] ágostai evangélikus tanítóképző-intézeti igazgató, az Evangélikus Népiskola c. folyóirat alapítója síremlékére folyó gyűjtésben is részt vettek. Meghatotta őket az a felhívás is, amelyben 1904. decemberében adományokat kértek a vértanú Csány László (1790-1849) szobrához.^[62] „Örvendünk, hogy egy porszemnyivel mi is hozzájárulhattunk a nagy idők egyik jelesének emlékszobrához” – írta a Magyar Paizs hasábjain, 1907-ben.^[63]

A kilencszázas évek elején az egy-egy településen több évtizednyi szolgálatot teljesítő tanítókat megünnepelték. A vasi közép egyházmegye magyarvidéki tanítóegyesülete 1907. októberi rendes őszi közgyűlésén Sass József negyvenéves jubileumára emlékeztek, amelyről Németh Béla terestyénfai tanító, Kálmán bátyja írt beszámolót.^[64] 1908 októberében a somlyóvidéki ev. tanítóegyesület őszi közgyűléséről egy tanító biztosan hiányzott, hiszen Kálmán inkább édesapjának ugyanekkor zajló 40 éves tanítói jubileumi ünnepségére ment el, így nem tudott részt venni Nagy Elek külső vathi tanító 50 éves jubileumán.^[65] 1909. június 3-án az egyház pápai tanácsstermében zajlott a somlyóvidéki ev. tanítótestület tavaszi rendes gyűlése, melyen Gyurácz püspök is jelen volt, és ahol a tanítótestület hálás köszönettel

[59] Piroska 1906. június 27-én született, ő később Bujáky Miklós lelkész felesége lett, a Pápai Nőnevelő és Tanítóképző Intézetben tanult, kántori oklevelet is szerzett. 2 gyermekük született: Piroska 1930 és Miklós 1934. Vö. Kránitz, 1943, 579. Kálmán, Piroska öccse 1910-ben született, jegyzőképzőbe járt, szolgált a fronton, 1982-ben hunyt el.

[60] Dunántúli Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei (1911-1913), 1912. augusztus 64.

[61] Kapi Gyula (1850–1923). 1895-ben az egyházi ének és zene ápolására megalakította a dunántúli ágostai evangélikus egyházkerületi ének- és zenepártoló egyesületet, melynek főtitkára lett. 1896-ban megválasztották az evangélikus egyetemes tanügyi bizottság tagjává.

[62] Magyar Paizs, 1904. december 22.

[63] Az első világháború alatt elértéktelenedett pénz pótlására később új gyűjtést kellett indítani, ezért a szobrot majd csak 1931. októberében avatták.

[64] Evangélikus Népiskola, 1907/12. sz., 378-380.

[65] Evangélikus Népiskola, 1908/11. sz., 335.

fogadta el a dunántúli egyházkerület ének- és zenepártolóegyesület által megküldött Kapi-féle Harangszó öt példányát, melyekből egy példányt Németh Kálmán is kézhez vehetett.^[66] Ekkoriban még édesapja is tanít Iván-egerszegen, és a vasi közép ág. hitv. ev. egyházmegye magyar vidéki tanítóegyesületének ugyanezen év júliusi sárvári közgyűlésén éppen neki ítélik oda a Rupprecht Tasziló-féle alap kamatjövendelmét.^[67]

1913-ban Kálmán elutazik a soproni évfolyamtalálkozóra, hisz tíz év elrepült időközben. Délelőtt az intézet imatermében gyülekeztek az egykor együtt végzett tanítók, ezen kívül Rátz Ottó táblabíró, főiskolai felügyelő, Kapi Gyula nyugalmazott igazgató, Papp József igazgató és volt tanáraik is megjelentek. Először hálaadó istentiszteletet tartottak, majd az intézetben megrendezett ünnepély után az egész társaság lefényképeztette magát, és az Erzsébetkertben gyűltek össze egy közös ebédre.^[68] Hiszen a soproniak városligetében már a 19. században nagy élet zajlott, sörfőzde, mutatványosbódék és rendszeres zenei események voltak itt. A park közepén valamikor franciakert és zene-pavilon is állt, híres kerti vendéglője pedig a Sörpavilon.^[69] Az ebéd közben elhangzó beszédek az anyaintézet iránti háláról és szeretetről szóltak. Szép hagyományt követve 150 koronát is átadtak Papp József igazgatónak a „Találkozási alapítvány” gyarapítására. A társaság végül csak a kora hajnali órákban oszlott fel, és a következő találkozót is eltervezték.^[70]

[66] Evangélikus Népiskola, 1909/6-7. sz., 217.

[67] Evangélikus Népiskola, 1909/9-10. sz., 297.

[68] Evangélikus Népiskola, 1913/12-14. sz., 326-327.

[69] Ld. Erzsébetkert (www.elmenynektek.hu).

[70] Evangélikus Népiskola, 1913/12-14. sz., 326-327. Az összejöveteletről szóló beszámoló szerint a találkozón megjelent négy feleség is. A létszám a következő volt: „1. Bernáth József, a soproni kir. tanfelügyelőséghez bér. áll., 2. Czibulka János, felsőzsemeri ev., 3. Dankó János, morvamogyoródi ev., 4. Dietz Henrik, újverbázi ev., 5. Füleky Lajos, kassai javítóintézeti családfő áll., 6. Gaál Sándor, alsómesteri ev., 7. Galló Pál, aprószentmiklósi ev., 8. Jánoska Milos, csorbai ev. 9. Kinkel János, kishéri ev., 10. Laász János, mezőberényi ev., 11. Nagy Sándor, mosoni áll., 12. Nagy Zoltán, budapest polg. iskolai, 13. Németh Kálmán, rigácsi ev., 14. Rátz József, lőcsei ev., 15. Schád János, soproni ev., 16. Varjú Zoltán, pilisi ev. tanítók.”

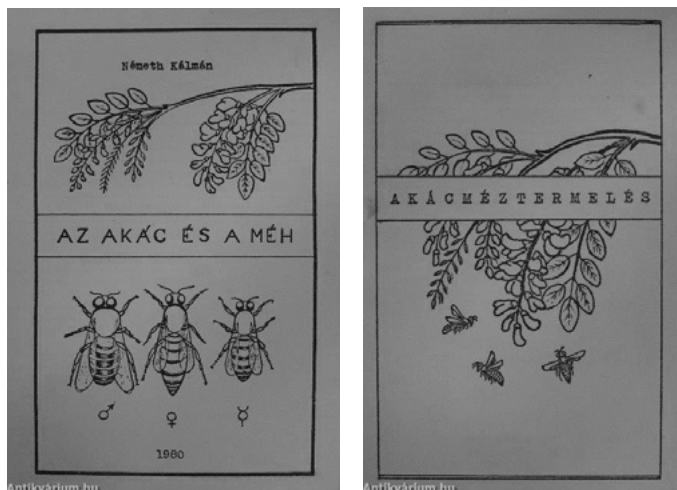

4. ábra: Erzsébet-kert, Zenepavilon, Sopron
Forrás: sopronmedia.hu^[71]

„Emlékszem Nagyapámra, a rigácsi tanító fiára, ahogy méhészkedik, pörgeti vagy fején hálóval, kezében füstölővel tisztítja a kaptárt. Kis kézikönyveket is írt a méhekről, sajátkezűleg illusztrációkkal. A rigácsi tanító is méhészkedhetett. Az Országos Magyar Méhészeti Egyesület igazgató-választmányi ülésén 1909. márciusában az elnök bemutatta azoknak a névsorát, akik a legutolsó választmányi ülés óta tagul belépni óhajtottak, köztük volt Németh Kálmán evangélikus tanító is. A bejelentett 77 új tagot a választmány örömmel fölvette. Fia a Méhésztörténetek című kiskönyvében így emlékezett rá: „Édesapám nem dohányzott, de a méheket pipázva kezelte [...] kötöttünk édesapámmal kasokat, készítettünk kaptárakat [...] amikor 15 éves lettem, kaptam édesapámtól egy méhcsaládot és én is önálló méhész lettem.”^[72] Emlékszik, hogyan mentett meg a rigácsi tanító egy fészekből kipottyant golyafiókat, amihez békákat fogtak a Marcal folyóból.

[71] Üdvözllet Sopronból (www.sopronmedia.hu).

[72] Németh, 1980, 8.

5. ábra: Ifj. Németh Kálmán: *Az akác és a méh* (1980),
Akácmeztermelés (1972-76)

A rigácsi tanító a Luther Társaság rendes tagja volt.^[73] A társaság irodalmi társaságként alakult meg, melynek célja a belső vallásos élet fejlesztése mellett a tudományos műveltség terjesztése és a vallásos szépirodalom megteremtése.^[74]

1. Németh evangélikus tanítók az első világháborúban

Magyarországon a századelőn a kis- és középpolgárság monopóliumellenes gyűlései, a munkásság sztrájkjai zajlottak a városokban. A kis falvakban a szegénység jellemző, a kivándorlás százezres áradata és a kisbérletért egymásra licitáló szegényparaszti versengés zajlott. Kálmán 1914-ben még Zalagalsán szavaltta Váradi Antal: Júdás című művét a veszprémi egyházmegye belmissziói egyletében,^[75] de az első világháború a család több tagját, így őt is elszóltotta a katedra mellől.^[76] Kálmán és öccse, Béla is bevonultak 1915-ben.^[77] Felesége rendszeres gyűjtésekben vett részt, nyereleménytárgyakat ajánlott és sorsolt ki, és a befolyó összegből megvásárolt ruhaneműket, ingeket, hasmelegítőt, flanel kapcát vagy párnahuzatot továbbított a Hadsegélyező Hivatalnak. Egy év múlva nemcsak Kálmán lett hadifogoly, hanem Béla is orosz fogságba került. Bátyja, Jenő is betegsége után újra bevonulni kényszerült.

[73] Jegyzőkönyv, 1911.

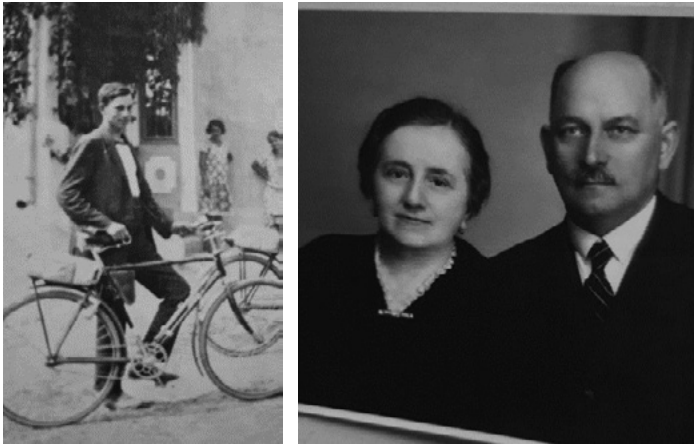
[74] 1884. október 8-án tartották az alakuló gyűlést Budapesten. Elnöke Hunfalvy Pál, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Védnök Fabinyi Teofil igazságügyminiszter. Ld. Kayser, 1940.

[75] Harangszó, 1914/24. sz., 192.

[76] Az evang. tanítóság a harctéren, 1914.

[77] Evangélikus Népiskola, 1915. március 1.

A tanítószövetség elnöke eközben felterjesztette a besorozott tanítók családi viszonyaira vonatkozó szükséges adatokat a megfelelő központi nyilvántartáshoz, hogy azoknak a nyugdíja is biztosítható legyen, akiknek nincsen tíz esztendőnyi szolgálatuk, melyet a jogszabály előírt, de családjukról kellene gondoskodniuk.^[78] Kimutatásuk szerint az egyesület tagjai közül 23 fő teljesített hadiszolgálatot. Az 1915. évi XXII. tc. alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter tíz havi előlegben fizetendő, fejenként 400 korona háborús segílyt utalványozott a családnak.^[79] A tanítófivérek közül többen is, így nemcsak Kálmán, hanem Jenő, az iván-egerszegi, és Németh Béla, a terestyénfai ev. tanító családja részesült a juttatásban, amíg ők fogságban voltak.

6. ábra: ifj. Németh Kálmán (sz.1910) és szülei, Németh Kálmánné sz. Kovácsics Lenke (sz. 1879) és Németh Kálmán (sz. 1883)

Kiskamaszként elveszítette bátyját, 36 éves korában elhunyt édesapja is, aki így már nem élhette meg, amikor a veszprémi tanítóegyesület 1921. július végi rendes közgyűlésén Szutter Dániel elnök köszöntötte Németh Kálmánt és Fülöp József vanyolai tanítókat, akik hat és fél évnyi szenvedés és hányattatás után végre hazakerültek a fogságból. A rigácsi tanító unokája, édesapám úgy tudja, hogy több mint 8200 km távolságból gyalogolt haza Csitából, a Bajkál tón túli szibériai településről.^[80] Várta haza tízéves kislfia, felesége és kiskamasz lányuk. Ekkor született egy baráti költemény is, Piroska címmel. A verset Boda Béla a kórházban írta kedves barátja orosz fogságára gondolva: „[...]Ne kérdezd Piroskám Hiszen úgyis látod: Borongó az idő Szórja a villámot. / Vagy tán a zord idő Letört néhány rózsát? Vagy a piciny Kálmán Eltépte irkáját? / Talán a papával

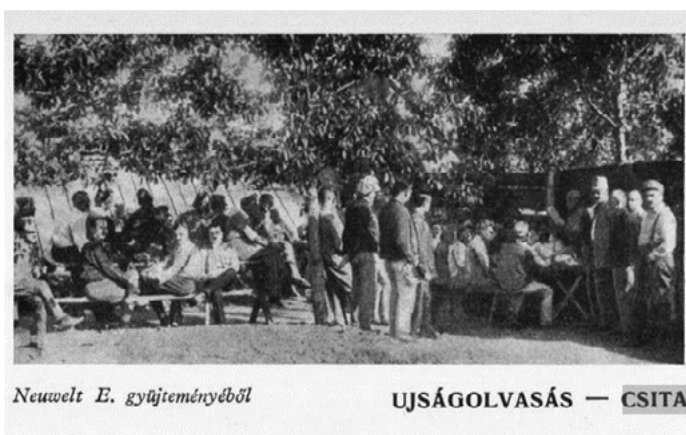
[78] Evangélikus Népiskola, 1915/5-6. sz., 74. és Evangélikus Népiskola, 1915/15-16. sz., 230.

[79] Dunántúli Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei (1914-1918), 1916, 37-40.

[80] Az említett unoka a szerző édesapja, dr. Németh Kálmán (sz. 1940.) okl. villamos- és bányamérnök.

»Azok« rosszul bánnak? Vagy tán levelet nem írhat a mamának? / A múlt éjjel láttam Álomban papádat, Mosolyogva nyújtott Egy szép rózsaszálat[...]»^[81] A családi legenda szerint egy régóta nem működő falióra ingája ekkor újra ütött egyet a nappaliban. Hazatérte után visszaszámolták az ingaóra ütésének pontos pillanatát, épp akkor léphette át a magyar határt...

Csitában (Tsita) több mint 20 000 hadifogoly volt már 1916-ban. Németh Kálmán az általános mozgósításkor vonult be és a 83. számú gyalogezred 1. századában szolgált.^[82] A táborok voltaképpen nem is Csitában, hanem Csita mellett épültek. Csita orosz város parancsnoksága alá négy fogolytábor tartozott: Csita, Antipida, Pjeszcsanka I. és Pjeszcsanka II., de azt sajnos nem tudjuk, hogy a rigácsi tanító pontosan melyikben volt. Korabeli tudósítások úgy írták, hogy mind a két fogolytábor egy tölgyerdő mellett van, nem messze a várostól. „A barakokat tisztán tartják és az ellátás is jónak mondható^[83].” Fennmaradtak tudósítások a fogolytábori evangélikusok hétköznapijairól is. A magyar evangélikusok lelki gondozója, Kólix Gyula, kakaslomnici, a magyar reformátusoké Bartha Lajos, Szabolcs megyei és Krasznay Ferenc Máramaros megyei tanító volt. A német nyelvű evangélikusok Szegedi Ottó missziós prédikátorhoz és Bild Gusztáv breszlai egyetem negyedéves teológusához tartoztak, akik önkéntesen végezték a lelki teendőket. Gyakran tartottak tudományos teológiai előadásokat a biblia és erkölcsstan köréből és egyházi énekkart is szerveztek. Dokuy Lajos festőművész pedig oltárképet készített.^[84]

7. ábra: Újságolvasás
(*Hadifogoly magyarok története (1930)*)^[85]

[81] Evangélikus Népiskola, 1916/15. sz.

[82] Evangélikus Népiskola, 1917, 15-16. sz., 229.

[83] Magyarország, 1932/48. sz., 2.

[84] Magyarország, 1917/137. sz., 7.

[85] *Hadifogoly magyarok története*, 2. kötet (Budapest, 1930); *Újságolvasás, Csita*, 97.

A tábori lelkészek imakönyveket is akartak nyomtatni, hiszen ezek hiányában csak itt-ott felszedett papírszeletkékre írták fel a katonák imádságaikat. Minden lett volna hozzá, és már az első napon ötezer „előfizető” is jelentkezett, de az orosz cenzúra végül nem engedélyezte.

2. Dunántúli evangélikus tanítói közösségi élet a 20. században

A kilencszázhuszas években több társasági eseményről, evangélikus közösségi, kulturális – olykor kifejezetten hazafias – rendezvényről tudjuk, hogy a Németh házaspár aktív közreműködésével került megrendezésre, általában az iskolai szünetek előtt, nyáron vagy adventkor. Előfizették az Evangélikus Népiskola című lapot, ebből követhették a tanítói közösség aktuális híreit.^[86] Az iskolás gyermekekkel 1922. júniusában szépen sikerült színielőadást rendeztek, melynek végén „a szülőket könnyekig megható előadás 1400 koronát eredményezett”, amit az orgonaalapra és az iskola felszerelésére fordítottak.^[87] Ebben az évben újjólag megalakult a nőegylet, és karácsonykor vallásos estét rendeztek, szép műsorral. Az iskolás gyermekek és a felnőtt ifjúság szavalatokkal és énekekkel gyönyörködtették az egybegyűlt híveket. Szilveszter és Újév napján is nagysikerű estét rendezett a nőegylet elnöke és a műsorszámokban ő maga is szerepet vállalt: a Faustot zongorán adta elő; a Le Desir című zongoraművet leányuk, Németh Piroska játszotta el; a Mi a haza? c. melodramát leányával, Piroskával közösen adták elő; A pataki diák c. vígjátékban pedig több Németh családtag is szerepelt (Németh Jenő, Németh Piroska). Így több ezer korona folyt be a nőegyleti célokra.^[88]

8. ábra: A rigácsi tanító családja körében.^[89]

[86] Evangélikus Népiskola, 1925/5. sz.

[87] Harangszó, 1922/33. sz., 263.

[88] Harangszó, 1922/4. sz., 39.

[89] Dr. Németh Kálmán (sz.1940) unoka gyűjteményéből.

Az összejövetelekkel, a programokkal a Németh tanító család aktív szerepet játszott a közösség összetartásában. Nemcsak Rigácson, hanem Ajkán, Sopronban és több más településen is részt vettek szervezőként, művek szerzőjeként, rendezőként vagy fellépőként.

A Harangszó, a Dunántúli Protestáns Lap vagy az Evangélikus Népiskola rendszeresen beszámolt a társasági eseményekről. Arról például, hogy „a rigácsi (Zala vm.) ev. Nőegylet február 15-én, valamint 17-én (1931-ben) szépen sikerült műkedvelő előadást rendezett a létesítendő templomkerítés javára. Németh Kálmán tanító rendezésében színre került a Hófehérke című látványos mesekép 3 felvonásban, 7 fiú és 7 lányka előadásában az elemi iskola növendékei közül [...] A darabot Hófehérke meséje nyomán színre alkalmazta: Németh Kálmáné.”^[90] 1925-ben az esperes az egyházlátogatás során Rigácsot, majd Zalamegyest is felkereste, ahol – szintén a tanítóék szervezésében – a zalamegyeyesi ifjúság állt ki a közönség elé szavatokkal, két- és háromszólamú énekléssel.^[91]

9. ábra: Hazatérés a hadifogságból. Csita – Rigács (8200 km)
(www.googlemaps.com)

A társasági rendezvények mellett szakmai összejövetelekre is sor került. A somlyóvidéki evangélikus tanítói kör 1926. októberi, ajkai közgyűlésén Karner Gusztáv nagyalányosi és Németh Kálmán rigácsi tanítók mutatták be a gyakorlati tanításokat. A tanítói konferenciákon tanulságos előadások hangzottak el az evangélikus népiskola hivatásáról és felelőségéről; a tanító egyéniségéről; a tanító egyháztársadalmi tevékenységéről; a tanító önműveléséről; a levítás szolgálat jelentőségéről vagy a vallásoktatás kérdéseiről.^[92] A konferenciák nem titkolt célja volt, hogy a tanítói lelkeket nemesebbé, tanítói munkára alkalmasabbá tegye, és közelebb vigye az evangélikus tanítóságot az egyházhoz. Éreztesse, hogy a tanítók nem az egyház lenézett napszámosai, hanem felelőséggel bíró

[90] Harangszó, 1931/12. sz., 97.

[91] Harangszó, 1925/19. sz., 158.

[92] Grieszhaber, 1933, 233-234.

értékes közreműködők. Erről így ír egy kortárs: „A konferenciák óta azonban mintha kicséréltek volna bennünket. [...] Jobbak, tökéletesebbek, nemesebbek, erősebbek, hitbuzgóbbak, ügyesebbek, lelkiismeretesebbek kívánunk lenni abban a munkakörben, ahová szeretett evangélikus egyházunk állított. [...] általában a legszívélyesebb bajtársi és testvéri, munkatársi jóviszony fejlődött ki azok között, akik ennek a sok megpróbáltatáson keresztülment evangélikus egyháznak két főpillérét alkotják, a lelkészi és tanítói kar között. „^[93] Az 1927. októberi somlóvidéki evangélikustanító-egyesületi gyűlésen Nagyalásonyban ismét a rigácsi tanító tartott érdekfeszítő előadást a természet utáni rajzolás új módszereiről. (Korábban apja és testvére, Béla is már tartottak bemutató órákat és előadásokat, például Terestyénfán, 1913-ban.)

Kevés jövedelmük ellenére egész életében adakozó, jótét lélek volt a rigácsi tanító és zenepedagógus felesége, akik a kilencszázhuszas évek végén üdülőházra is adományoztak.^[94] Fiukat, Kálmánt a pápai református teológiai akadémia és gimnáziumba iratták.^[95] A már említetteken kívül a tanítóegyesület 1933. októberi rendes közgyűlésén is részt vett Sopronban a tanító, és sok más társadalmi feladatot is elvállalt. A Rigács és Vidéke „Hangya” szövetkezet vezetőségébe is bekerült, és a törvényszék határozata szerint igazgatóként jegyezték be a cégjegyzékbe.^[96] A tisztséget 23 évig viselte. Egy másik, a Rigács és Vidéke Tejszövetkezet 1936-ban az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ tagjává vált, így a Zalaegerszegi kir. törvényszék az 1936. február 9-én megtartott rendkívüli közgyűlés alapján Németh Kálmán, Németh Endre és Ferenczy Dezső igazgatósági tagokat vette nyilvántartásba.^[97] (A bíróság későbbi törlőhatározataiból tudható, hogy a tanító úr 1940-ben mondott le ebbéli tisztségéről.^[98])

3. A 25 éves tanítói jubileum

A veszprémi tanítóegyesület 1929-ben Pápán, a gyülekezet nagytanácstermében, impozáns keretek között tartotta meg rendes közgyűlését. Majdnem teljes számban jelen voltak az egyesület tagjai, ahol Szutter Dániel elnök külön is üdvözölte Németh Kálmán és Mészáros Gyula tanítókat, 25 éves tanítói jubileumuk alkalmával.^[99] Később a hívek maguk is megünnepezték a rigácsi jubileumot. Kedves és bensőséges ünnepély zajlott, amit a helyi ágostai hitv. evangélikus leánygyülekezet tartott 1930. március 30-án. Templomi istentisztelet után

[93] Grieszhaber, 1933, 234., 236.

[94] Evangélikus Népiskola, 1928/5. sz.

[95] Iskolai értesítők, 1928, 87. 1928-ban nyolcadikos, végzős tanuló.

[96] Központi Értesítő, 1921. és Zalaegerszegi kir. tvszk 1921, 136/2.

[97] Zalaegerszegi kir. tvszk. 1936. 12/2. és Központi Értesítő, 1936-04-16/16. szám

[98] Központi Értesítő, 1936, 308.; Központi Értesítő, 1940/27. és Zalaegerszegi kir. tvszk. 1940. IV. 8. Cg 85/32.

[99] Evangélikus Népiskola, 1929, 245.

az iskolában a hívek nagy száma előtt díszközgyűlést tartottak. Sikos Gyula lelkész méltatta a 25 év jelentőségét és az ünnepelt tanító érdemeit „hálát adva az isteni gondviselés megtartó kegyelméért és mindazért az áldásért, amit Németh Kálmán szerte sugározott hivatása körében”.^[100] Ferenczy Rezső felügyelő, volt tanítvány átnyújtotta a rigácsi iskolai közösséghez tartozó zalamegyesi és ukki hívek emlékjándékát. A rigácsi egyházközség nevében a gondnok, a nőegylet elnöke és pénztárosa pedig a helyi nőegylet nevében mondott köszönetet.^[101] A jelenlevőket könnyekig meghatotta az ünnepély, amely a lelkész imájával fejeződött be. Ezután még tizenhárom évig tanított itt.

Rigácstól Sopron közel 90 km-re fekszik, Pápától feleennyi. Rigácsról Zalamegyes csak egy ugrás, és Zalagalsa (ma Veszprémgalsa) sincs messze. Nagyalásony és Ajka többtíz kilométerre esett szolgálati helyétől, de mindig megjelent a tanítói kar legfontosabb eseményein. Utazásait Rigács 100 km-es körzetében észleljük a szakmai eseményeket dokumentáló tudósítások alapján. Jótét léleként foglalkozott a gyermekekkel, az evangélikus tanító egyesületben is önzetlenül tevékenykedett és adományként festette meg az oltárképet a zalamegyesi templomnak.^[102] Kis jövedelmük mellé gyakran segélyre szorultak, de Kálmán tanítót a tisztviselőknek szánt újévi juttatásként 1940. januárjában végre a hetedik fizetési osztályba sorolták. Az előléptetettek 32-38 évnnyi szolgálati idő alapján nyerték el a magasabb fizetési osztályt.^[103] A szerény jövedelmi viszonyokat a kortárs szepezdi tanító példája is szemlélteti: „[Hegedűs Árpád][...] az iskolai tanításon kívül végzi az evangélikus vallásoktatást és a vasárnapi nyilvános istentiszteleteken az igehirdetést. Évi fizetése lakás kerttel, évi 150 pengő készpénz havi 12 pengő 50 fillér részletekben, 150 liter bor, 8 mázsa tűzifa és körülbelül egy hold föld [...]”^[104]

Már újabb háború zajlott, és 1942. április elején felnőtt fiát a 4. páncélos csapatnál tüzérségi tartalékos zászlós beosztásba rendelték.^[105] Fia több mint 50 km-nyire elkerül a szülőktől, 1942 és 1944 között Veszprémgörzsöny (később Nemesgörzsöny (Nagyacsád)) jegyzője lett.^[106] A nemesgörzsönyi temetőben nyugszik a rigácsi tanító fia, és annak tragikusan fiatalon, 8 hónaposan elhunyt

[100] Harangszó, 1930, 119.

[101] Harangszó, 1930, 119.

[102] Zalamegyes Sümegtől északra, Hosztót és Rigács közt fekvő kistelepülés. 1927-ben a halálos beteg Péter Ákos telket hagyományozott a falunak, templomi céllal. Az oltár felszereléséhez sok mindent adományoztak: oltár- és kehelyterítőt, 4 db gyertyatartót, szó-székerítőt, perselyt, oltárszönyegyet. A nőegylet tagjai festették be a templomot. A templomot 1939. június 4-én szentelték fel.

[103] Evangélikus Népiskola, 1940/2. sz., 70.

[104] Ujság, 1934. október 20., 9.

[105] Honvédségi Közlöny, 1942/14. sz., 358.

[106] Magyarország tiszti cím- és névtára, 1942, 102. és Magyarország tiszti cím- és névtára 1943, 104., valamint Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944, 106.

kisleánya, Németh Juditka is.^[107] Ekkor ő még mindig Rigácson tanít.^[108] Végül a vallás- és közoktatásügyi miniszter 37 évnvi szolgálat után, 1943. szeptember 1-től nyugdíjazza.^[109] Elbúcsúzott tőle az egész dunántúli evangélikus gyülekezet, Péter Ernő akkori gondnok köszöntötte őt. Sikos Gyula lelkésznek a rigácsi templom építése 150 éves évfordulójára tartott beszédéből tudjuk,^[110] hogy a templomról szóló egykori följegyzésre, amely annak 1795-ös elkészültét és felavatását tanúsítja, Németh Kálmán nyugalmazott tanító bukkant rá. A nyugdíjazása utáni háborús években a tanítóhiány komoly problémává vált az országban. Ennek enyhítésére a miniszter tanítói gyakorlatra kötelezett több ötödéves tanítóképzőst ideiglenes megoldásként, így történt ez Rigácson is.^[111] Családi érdekesség, hogy ugyanezen évben már a soproni líceum végzőseként tanul unokaöccse, Németh Jenő Árpád, aki majd átveszi a vasegerszegi tanítói stafétát édesapjától, és egészen 1981-ig teljesít ott szolgálatot. Ez a Németh család tehát mindösszesen egy évszázadon túlmutatóan adott tanítókat a mai Vasegerszegnek.^[112] Tanítványaik leszámazottai ma is emlékeznek egykori tanítóikra.^[113]

A rigácsi tanító 67 évet élt. Fiának azóta megsárgult gépelt feljegyzése, melyet édesapámnak, dr. Németh Kálmánnak írt, így foglalja össze szülei életútját: „1905-től 1942-ig Rigácson éltek le egy hosszú kevés örömmel és sok szenvedéssel teli munkás életet. Nyugdíjban Pápán folytatták mindig másokért fáradó szerény életüket halálukig. 1950. okt. 2. Kedves Fiam! Elődeid szép példája vezessen az életed útján.”^[114]

IRODALOM:

- A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei (1914-1918), 1916.
- A tükör (1968): *A falu lámpásai*. 1968/43. sz., 1968.10.22.

[107] A rigácsi tanítónak két unokája született, 1940-ben Németh Kálmán (a szerző édesapja, ma is jó egészségnek örvend) és 1943-ban Németh Judit, aki csak 8 hónapot élt.

[108] Baross - Takács, 1942, 106.

[109] Zalai Magyar Élet, 1943/228. sz.

[110] „[...] pontosan a múlt évben, 1945-ben kellett volna ünnepelni, mert templomunk egykori följegyzés szerint, amire Németh Kálmán 1943-ban nyugalomba vonult tanítónk bukkant rá, már 1795-ben elkészült és felavatást nyert, azonban a háborús viszonyok és az orosz megszállás miatt addig jubileumi ünnepélyt kitűzni nem lehetett.” Szombathely-lutheran.hu: A reformációtól - napjainkig.

[111] Zalai Magyar Élet, 1944/57. sz. Rigácsra Csík Kálmán Bélát küldték kisegítőnek.

[112] Németh, 2023, 96.

[113] A szerző által 2023. decemberében, Vasegerszegen megalapított Németh Evangélikus Tanítók Emlékezete Alapítvány kuratóriumi elnöke is Németh Jenő Árpád tanító egykori tanítványa volt.

[114] Kelt 1961. április 29-én.

- Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly (1970): Veszprém megye régészeti topográfiája. A devecseri és sümegi járás. In: Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly (szerk.): *Magyarország régészeti topográfiája 3.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Baross Endre – Takács József (szerk.) (1942): *Magyarország közhivatalainak cím- és adattára* (4. évfolyam). II. rész. Vidék.
- Batizi Zoltán – Máté Zsuzsanna – Jankovics Norbert (2019): *Rigács Települési Örökségvédelmi Hatástanulmánya.* Munkaközi.
- Dunántúli Tanítók Lapja, Benedek Vince (1926): *Krug Lajos, a M. T. Akadémia Wodianer-díjára érdemesített tanító.* 1926/9. sz., 1926.05.01.
- Evangélikus családi lap (1911): *Jegyzőkönyv a „Luther-Társaságnak Besztercebányán, az evang. egyesület házában nagy termében 1911. évi szeptember hó 23-án d. u. 5 órakor (XXVI. évi) negyed-százados díszközgyűléséről”.*
- Evangélikus lap (1914): *Az evang. tanítóság a harctéren. Katonai szolgálatra bevonultak.* 1914/14. sz., 1914.04.04.
- Evangélikus Népiskola (1903): *Rákóczy-Ünnep.* 1903/6. sz., 1903.06.01.
- Evangélikus Népiskola (1905): *Tanítóválasztások.* 1905/1. sz., 1905.01.01.
- Evangélikus Népiskola (1913): *Tízéves találkozó.* 1913/12-14. sz., 1913.06.15.
- Evangélikus Népiskola (1917): *Egyesületi élet.* 1917/15-16. sz.
- Evangélikus Népiskola (1925): *Szerkesztői üzenetek.* 1925/5. sz., 1925.05.01.
- Evangélikus Népiskola (1928): *Szerkesztői üzenetek.* 1928/5. sz., 1928.05.01.
- Evangélikus Népiskola (1940): *Hírek.* 1940/2. sz., 1940.02.01.
- Evangélikus Népiskola, 1933/10. sz., 1933.10.01.
- Evangélikus Népiskola, Alexy Lajos (1911): *Kedves H. H. barátom! 1911/4. sz., 1911.04.01.*
- Evangélikus Népiskola, Boda Béla (1916): *Piroska.* 1916/15. sz., Tárca c. rovat.
- Evangélikus Népiskola, Grieszhaber Endre Henrik (1933): *Tanítói konferenciák.* 1933/9. sz., 1933.09.01.
- Evangélikus Népiskola, Saguly József (1910): *Az evangélikus pedagógusok tömörülése.* 1910/5. sz., 1910.05.01.
- Evangélikus Népiskola, Satory Vilmos (1937): *A helyes iskolavizsgálatról.* 1937/11. sz., 1937.11.01.
- Evangélikus Népiskola, Szutter Dániel (1899): *Kovácsics Gyula nyug. pápai ev. tanító emlékezete.* 1899/12. sz.
- Görög Ernő (1926): *A Veszprémi Evangélikus Egyházmegye története.* Főiskolai Könyvnyomda, Pápa.
- Harangszó (1914): *Belmissziói ünnepély.* 1914/24. sz., 1914.03.10.
- Harangszó (1922): *Egyházi élet,* 1922/4. sz., 1922.01.22.
- Harangszó (1922): *Rigács.* 1922/33. sz., 1922.08.13.
- Harangszó (1925): *Esperesi egyházlátogatás.* 1925/19. sz., 1925.05.10.
- Harangszó (1930): *25 éves tanítói jubileum.* 1930.04.13.
- Harangszó (1931): *Rigács.* 1931/12. sz., 1931.03.22.
- Honvédségi Közlöny (1942): *Személyes Ügyek.* 1942/14. sz., 1942.04.03.
- Iskolai értesítők (1928) Pápa – Református teológiai akadémia és gimnázium; Református teológiai akadémia és gimnázium, XIII. A tanulók névsora és osztályzata.
- Keveházi László (szerk.) (2011): *A reformációtól – napjainkig (2011). Evangélikus gyűlekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon.* Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület, Győr.
- Központi Értesítő, 1921/47. sz., 1921.12.15.
- Központi Értesítő, 1936/16. sz., 1936.04.16.
- Központi Értesítő, 1940/27. sz., 1940.07.04.

- Kránitz Zsolt (szerk.) (1943): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkesíti önéletrajzai. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 13. Jubileumi kötetek 2., Pápa.
- Magyar Szó, 1904/108. sz., 1904.05.06.
- Magyar Tanítóképző, 1900/01.szám.
- Magyarország (1917): *Magyar foglyok Oroszországban*. 1917/137. sz., 1917.05.30.
- Magyarország tisztii cím- és névtára, 49. évfolyam, 1942. M. kir. belügyminisztérium, Pápai járás, Körjegyzőségek és jegyzők.
- Magyarország tisztii cím- és névtára, 50. évfolyam, 1943. M. kir. belügyminisztérium, Pápai járás, Körjegyzőségek és jegyzők.
- Magyarország tisztii cím- és névtára, 51. évfolyam, 1944. M. kir. belügyminisztérium, Pápai járás, Körjegyzőségek és jegyzők.
- Magyarország, Tornyai János (1932): *Szentes-Szibéria-Szentes*. 1932/48. sz., 1932.02.28.
- Németh Gabriella (2023): Dunántúli tanítói életképek a 19-20. századból: Németh Márton ágostai hitvallású evangélikus oskolamester hagyatéka. In: *Jog-Állam-Politika. Jog- és politikatudományi folyóirat*. 2023/1. sz.
DOI: 10.58528/JAP.2023.15-1.91.
- Németh Kálmán (1980): *Méhész-történetek*. Várpalotai Méhész-Szakkör, Várpalota.
- Pápai Közlöny (1896): *Táncmulatság*. 1896/38. sz., 1896.09.20.
- Pápai Közlöny (1901): *Hírek. Néptanítók hangversenye*. 1901/43. sz., 1901.10.27.
- Pápai Közlöny (1903): *A szabadság ünnep Pápán*. 1903/12. sz., 1903.03.22.
- Pápai Közlöny 1903/16. sz., 1903.04.19.
- Pápai Lapok, 1897/5. sz., 1897.01.31.
- Pápai Ujság (1899): *Hírek*. 1899/7. sz., 1899.02.19.
- Poszvek Sándor (szerk.) (1903): *A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyény egyház névtára*. Romwalter Alfréd kő- és könyvnyomdai műintézete, Sopron.
- Protestáns egyházi és iskolai lapok (1881): *Gyász-hírek*. 1881/1. sz., 1881.01.02.
- Szabó József (1980) Az 1836. évi nyíregyházi evangélikus iskolaszabályzat, In: Mészáros István (szerk.): *Tanulmányok a magyar nevelésügy XVII-XX. századi történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szinnyei József (1891): *Magyar írók élete és munkái, 6. kötet, Kovácsics Gyula*. Budapest.
- Tungli Gyula (szerk.) (1997): *Pápai Pedagógus Lexikon*. Pápai Művelődéstörténeti Társaság, Pápa.
- Ujság (1934): *Tanító havi 12 pengő 50 fillér fizetéssel*. 1934. október 20.
- Valóság, Benda Kálmán (1976): *A felvilágosodás és a paraszti műveltség a XVIII. századi Magyarországon*. 1976/4. sz., 1976.04.01.
- Vas Népe (1968): *Száz év a katedrán*. 1968/206. sz., 1968.09.03.
- Veszprémi Ellenőr, 1901/42. sz., 1901.10.20.
- Zalai Magyar Élet (1943): *Tanügyi hírek*. 1943/228. sz., 1943.10.08.
- Zalai Magyar Élet (1944): *Tanügyi hírek*. 1944/57. sz., 1944.03.10.
- Zalamegye (1892): *Nagy tűzvész*. 1892/45. sz., 1892.11.06.

HIVATKOZOTT FORRÁSOK:

- A Németh Evangélikus Tanítók Emlékezete Alapítvány (Vasegerszeg) kiállítása a Toronyos Iskolában (2024. július), fotók.
- Dr. Németh Gabriellának (sz. 1968), a rigácsi tanító dédunokájának családfakutatói forrásanyagai.

- Elmenynektek.hu: Erzsébetkert. (Elérhető: <https://www.elmenynektek.hu/erzsebet-kert-sopron/>. Letöltés ideje: 2024.09.23.).
- Evangélikus Népiskola, 1899/12. szám.
- Evangélikus Népiskola, 1902-11-01/11-12. szám.
- Evangélikus Népiskola, 1907-12-01/12. szám.
- Evangélikus Népiskola, 1908-11-01/11. szám.
- Evangélikus Népiskola, 1909-06-01/6-7. szám.
- Evangélikus Népiskola, 1909-09-01/9-10. szám.
- Evangélikus Népiskola, 1915-03-01/5-6. szám.
- Evangélikus Népiskola, 1915-09-15/15-16. szám.
- Evangélikus Népiskola, 1929-09-01/9. szám.
- Kayser Szilárd (szerk.) (1940): *A Luther-Társaság története*. Evangélikus Egyháztörténeti Adattár. (Elérhető: https://medit.lutheran.hu/files/kayser_szilard_luther_tarsasag_tortenete_1940.pdf. Letöltés ideje: 2024.09.23.).
- Kozterkep.hu: Csány László szobra. (Elérhető: <https://www.kozterkep.hu/2510/csany-laszlo-szobra>. Letöltés ideje: 2024.09.23.).
- Payr Sándor (1931): *Gyurátz Ferenc életrajza (1841–1925)*. Székely és Társa Könyvnyomdája, Sopron.
- Reformáció MNL: Rigácsi evangélikus templom, 2018. (Elérhető: https://reformacio.mnl.gov.hu/orokseg/rigacsi_evangelikus_templom. Letöltés ideje: 2024.09.23.).
- Sopronmedia.hu: Üdvözlét Sopronból. (Elérhető: <https://www.sopronmedia.hu/rovatok/udvozlet-sopronbol/1>. Letöltés ideje: 2024.09.23.).
- Szombathely-lutheran.hu: Kerta-Veszprémgalsa, Kerta-Veszprémgalsai Társult Evangélikus Egyházközség, Kerta templom, A rigácsi leányegyház és templomának története. (Elérhető: <http://www.szombathely-lutheran.hu/egyhaztortenet/egyhazkozsegb2ce-46.html?page=0,6>. Letöltés ideje: 2024.09.23.).
- Zalaegerszegi kir. tvszk 1921. X. 30. Cg 44/13/1921. 136/2. számú hat.
- Zalaegerszegi kir. tvszk. 1940. IV. 8. Cg 85/32.–1940.
- Zalaegerszegi kir. tvszk.1936. II. 24. Cg 4/14–1936. 12/2. számú hat.